

Arvid Larsson, Brunnsgård
Tjugby Heda 29 maj 1946

acc. nr. 54

Sockenbeskrivning över Heda Östergötlands län.

Heda socken gränsar i norr till Dagsmosse och Svanshals socken, i öster till Rök och St. Åby, i sydväst till Ödeshög samt i väster till Västra Tollstad.

Judiciellt tillhör den Folkungabygdens domsaga. Under hela medeltiden bildade socknen eget pastorat, men blev sedan annexförsamling till Rök och ingår Dals - Lysings kontrakt av Linköpings stift. Socken bildare eget skoldistrikt.

Till sin natur är socknen övervägande slättland, och utgör en fortsättning av Östgötaslätten. Här och var är den genomdragen av låga kullar och åsar vilka bestm av sand, kalkgrus och kalkör. Rådande jordmån är mestadels bördig moränlera med underlag av kambrium-silurkalk. I norra delen i sjön Tåkerns forna sjöområde, finnes även odlade mossmarker och i söder och sydväst dungjord med sandblandad lermylla. Här är underlaget urberg och består av yngre granit och gnejs.

Bebyggelsen är huvudsakligen jordbruksbetonad, och på få undantag när sammanförd i den uråldriga byformen. Endast i själva kyrkbyn har under de senaste åren uppstått ett villasamhälle.

Socken genomflytes av Åbyån, här kallad Disåån vilken bildar tre fall vilka dock äro outnyttjade.

Av naturminnesmärken finns endast ett fåtal, därav ett flyttblock strax väster om kyrkan, en hälsokälla vid Häggestad och en offerkälla på Tjugby boställsgårds skogsmark.

Någon egentlig industri saknas, men finnes två småföretagare vilka maskinellt tillverka byggnationsmaterial och snickeriarbeten. Tidigare har funnits två tegelbruk, Disevi och Tjugby, båda äro numera nedlagda. Två välsorterade speceri och diverseaffärer finnes, en i Tjugby och en Heda kyrkby, samt en cykel och reparationsverkstad. Vidare finnes två

spannmålsmagasin, därav ett med torksilos, båda idka affärer med spannmål frö, fodervaror, gödselmedel m. m. Inom socknen verksamma hantverkare äro en byggmästare, en rörledningsmontör, tre snickare, en murare och tre målare. Vidare finnes två skomakare och en smed. De inom socknen boende handels och näringsidkarna synes i fortsättningen ha alla förutsättningar att främgångsrikt hävda sin ställning.

Inom socknen befintliga gårdar äro:

Disevi Gårdens namn skrevs 1544 Dyasauij, 1545 Disaui. Namnet innehåller fornsvenska orden dis= kvinnlig guddomlighet och vi= offerplats och skall sålunda betyda offerplats för Diserna (ödesgudinnorna). Under 1600 talet tillbytte sig kronan här en gård av Karin Bielke. På gården finnes en gravkulle från bronsåldern. Den är ännu ej undersökt varför närmare tidsbestämelse ej kan göras. Gravkullen är beväxt med fyra åldriga ekar. Av lösa jordfynd som gjorts på gården kan nämnas en mindre skafthålsyx samt en dolk av flinta.

Egebola har tidigare tillhört ätten Rehnberg. Ortnamnet hänsyftar på ek och bol (bostad) och bör uttydas gården vid ekakogen.

Haddetorp Namnet skrevs 1358 Haddatorp och ägdes då av Peter Bonde, (båt) vilken samma år sålde all sin ~~egendom~~ del i gården till Nils Upplänning. Bengt Nilsson i Valla testamenterade år 1396 alla sina fastigheter här till Alvastra kloster, där han för sig och sin hustru valde gravställe. År 1384 pantsatte Olof Staffansson, som 6 år varit skyldig Alvastra kloster 6 1/2 mark penningar, dels för ett skepp, dels för tomt ören av klosterjord i Hästholmen, all sin jord här, nämligen 1/3 attung och en tomt samt därtill 1/4 attung och en tomt som Olof fått av sin broder Niklas. År 1386 sålde Jon Galle till Alvastra kloster för 6 mark 1/2 attung som han ärvt efter sin fader Pet. Thomasson, underlagman i Östergötland. Riddaren Gerhard Snakenborg, som var hövudsman i Hästholmen, beviljade år 1388 för den tid som han innehade jorden som pant, Alvastra kloster skattefrihet för 1 1/4 attung i Haddetorp, som kloster köpt av Jon Pawelsson, Sven Kpaernagel och Hakon Pawe. År 1391 sålde

Jon Pawelsson allt det han här ägde, utgörande "thre fierdhalute iord" för 11 mark penningar till Alvastra kloster. Vid räfsteting som avkunnades i Vadstena den 25 aug 1399 dömdes, att 7/4 attung skattejord härstades, å vilka fogden i Östergötland, Edsbjörn djken kätat, med påståendet att de till förfänt för kronan kommit från skatte under frälse, fortfarande skall tillhöra Alvastra kloster under frälserätt. I nämnder satto bl. andra Son i Kolstad, Haraldir i Wadhby (nuvarnade Vallby) och Thomas i Jaetungxstadhun (Jättingstad). Vid Haddetorp finns bronsåldersgrav.

Häggestad Namnet skrevs 1596 Heggesta och betyder gården "där Hägge bodde". Gårdar här och i Vallby reducerades med Alvastra kloster från en bassadören Mattias Palbitsky år 1677. På Häggestad by ägor finnes en runsten med inskription "Brodd reste denna sten efter sin fader Saxe och efter sin broder Udd. Gud Hjalpe dem". Vidare finnes bronsåldersgravfält, möjligen även från järnåldern, en del bautastenar samt gravsättningar s. k. domarringar. Av lösa jordfynd som gjorts kan nämnas flint och grönstensyxor.

Heda komministerboställe (löneboställe). Förra komministerbostaden tillbyggd, men gamla delen typiskt 1600 tal. På gårdens betesmarker finnes gravhögar med urnebrandgropar, troligen från förromerska järnåldern.

Isberga Namnet skrevs 1244 Isbaerghe, då riddaren Erik Umreysa skänkte två gårdar till Vadstena kloster. På Isberga södergårds ägor finnes gravfält från förromerska järnåldern. Här har hittats en bronsurna, ett eneggat bronssvärd med vid spetsen bakåtböjd klinga. Vapnet har en ovanlig form och är ett praktfullt arbete.

Jussberg År 1397 testamenterade marsken Erik hela sin del i Jwtsberg till Alvastra kloster för en skuld av 26 mark penningar mot vissa villkor. Vid räfsteting i Vadstena den 25 augusti 1399 tilldömdes Alvastra kloster här en gård, vilken varit klostret olagligen förhållen, ehuru bevisligen dit skänkt, av herr Erik Kättilsson, kallad marak, före denna

död år 1395 såsom själaavgift för hans där begravna föräldrar, syskon och barn. År 1409 giver Katarina (i vapnet en uppvänd vinge), dotter till marsk Erik Kättilsson och husfru till Axel Kättilsson sin gård här till Alvastra kloster. Namnet Jussberg i sina olika stavningsformer antages innehålla ett vattenbetecknande ord, (Juttern?) vilket även anses ha varit sjön Tåkerns tidigare benämning. På Jussbergs marker finnes ett järnåldersgravfält med brandgravar. Å Jussbergs mellang. Ägor är ett grustag, vari påträffats ett flertal brandgravar med fynd av järnsvärd, spjutspets av järn samt glaspärlor. Även finnes här gravkullar av obekant ålder samt bautastenar.

Jättingstad Namnet återfinnes tidigast på en runsten och stavas här Jaetunstaphum. År 1414 satt Törgiås i Jaetungxstadium vid ett råfsteting i Skänninge. I ett annat brev från samma år stavas namnet Jaetingstadh. I samliga stavformer betyder det "de storväxta männens gård".

Kohlstad Namnet betyder gården där Kolbode, eller "Kols gård".

Norrö År 1363 fick en präst i Heda en äng i "Norrö" av makarna Boto Rangvalsson och Bagnildis. En gård tillhörde under 1600 talet överste Lood men reducerades från Anna Silversparre, En annan gård reducerades från fru Anna Bure. Namnet är lägebestämmande, jämför norra ön. På gruskullar stadväst om boställsgårdarna finnes en del gravar och stensättningar.

Sik. Namnet kommer av det fornsvenska och dialektala ordet sik, som betyder vattenöversilad mark, eller kärrmark. På gårdens ägor finnes ett flertal gravar och stensättningar.

Svenstorp. Ordet betyder Svens nybygge eller utflyttargård.

Tjugby Namnet skrevs under medeltiden Thygby, Thiougaby och betyder möjligen "den tjocka, tätbebyggda eller stora byn". En gård här tillhörde år 1636 Mossebo, en annan släkten silversparre, en tillhörde Gabriel Sparre, en släkten von Snolisky och en gård reducerades från släkten S. Soop. På Tjugby Brunnsgårds ägor finnes en gravkulle från yngre bronsåldern. Den undersöktes år 1897 och av fynd som gjordes kan nämnas ett

bronssvärd, beslag och nål samt spjutspets av brons. Strax intill gravkullen har även påträffats ett urnegravfält, och har i övrigt på samma gård hittats en del lösa jordfynd såsom skafthålsyx och andra yxor av grönsten, pilspetsar av flinta, sländtrissor av grönsten m.m. På marker tillhörande byn har även hittats en del yxor av flinta och grönsten, samt finnes på byns betesmarker ett flertal gravar och stensättningar (domarringar) och spåras därstädes odlingar från brons och järnåldern.

Tuna Ortnamnet betyder inhägnat område, oftast i betydelse kultplats, offerplats. På Tuna västergårds ägor finnes två gravkullar från bronsåldern, samt har i samma gårds trädgård hittats silvermynt från kung Elbrekts tid.

Vallby. Namnet skrevs år 1374 Wadhby, 1399 Wadby och år 1459 Vadby. Byn har fått sitt namn efter läget vid Disån och betyder byn vid vadstället. Under senare århundrade har namnet förvanskats till Vallby. Även här finnes gravkullar av obekant ålder, stensättningar och spår efter forntida vägar.

Hedagården är en avsöndring från Isberga by och är en senare bildning. Jordbruket står i allmänhet i hög kultur och är på de flestanbrukningsdelarna traktordrivet. I allmänhet äro jordbrukarna anslutna till Östgöta Lantmännens centralförening. Även äro en del genom insatser medlemmar av Ödeshögsortens jordbrukskassa.

Folkmängden vid årsskiftet 1945-1946 var 609 personer. Under år 1945 föddes 6 och avgick med döden 7. Inflyttningsstalet var 78 och utflyttade 91 vilket innebär en folkminskning på 14 personer. Under känd tid kulminerade folkmängden år 1873 och var då 1119 personer. År 1917 hade den sjunkit till 879, 1927 870, 1937 789, 1944 629. På de senaste 72 åren har invånarantalet sålunda sjunkit med 510 personer. Här liksom överallt i rena jordbrukskommuner har "flykten från landsbygden" gjort sig mest kännbar. Den industriella uppblomstringen har gjort att närgränsande tätorter sugit till sig en stor del av ungdomen. Detta i förning med de

ening med de senaste 25 årens små barnkullar ha bidragit till den katastrofala nedgången i befolkningsciffran. På emigrationens konto kan endast skrivas några ströfall.

Av socknens invånare tillhöra 562 personer jordbruket och dess binäringar. Övriga yrkesgrupper (medfamiljer) fördelar sig så: lärare 6, distriktssköterska 1, handlande 10, byggmästare och snickare 13, smed 2, målare 6, skräddare 2, övriga 3.

Om man bortser från de osäkra uppgifter som finnes om fynd från benåldern (vilka skulle föra socknens bebyggelse åtskilliga tusen år långt tillbaka i tiden) kan man med så mycket större säkerhet datera denna till omkring 4000 f. k. De talrika fynd av stenredskap som gjorts i den då bebyggda delen av socknen ger belägg härför. Under bronsålderns mer gynnsamma klimatiska förhållanden tillväxte befolkningen så att en utflyttning måste äga rum. Denna utflyttning ser man ännu spår av i de skogsmarker som tillhöra socknen. Här finner man odlingsrösen, spår av i kertegar och gravfält. Att dessa odlingar även beboddes under järnålder har konstaterats med ledning av sönderrostade fynd som gjorts vid dikesgrävning i kanten av ett kärr.

Hethums kyrka nämnes först år 1268, och härmed torde menas nuvarande Heda. År 1294 nämnes en präst vid Hedeskyrka och år 1327 en i Hedhe, år 1337 skrives namnet Hethe.

I riksarkivets pergamentsbrev förekommer Heda, eller Edhe i ett testamente av år 1354. Där står bl. annat angivet:

Till Alvastra kloster, där kyrkoprästen herr Knut i Svanshals väljer sin lägerstad giver denne dels en attung jord i Saerishöghum, dels och lösören; brorsbarnen skänker han alla byggnader i "Mithlongxtorp" (nuvarande Millingstorp, Bök) samt lösören, varibland hälften av gångkläderna, den andra hälften giver han systemen Christina. En herr Halvard får ett dryckeshorn kallat "Klo". Herr Ingemar liksom varje präst i Alvastra erhåller penningar. Herr Magnis Niclisson får efterskänkt en skuld han stod i till Knut för obetalda hästar, och erhåller dessutom ett

silverbälte. Slutligen ihågkommes en Petrus Gyrdasson med ett djurhorn. Detta brev som är utfärdat från Visingsö, är beseplat av bl. annat Helmundus, kyrkopräst i Edhe, som Hedanamnet då stavades. Utom det i viss mån tidsbetecknande i testamentet får man av detta veta namnet på Heda sockens första kända präst.

Heda kyrka

Det är väl få landskyrkor i Sverige som av såväl forskaren som den turistande allmänheten är så känd som Heda medeltidskyrka. Tre vägar löpa samman vid vägskälet strax intill, och från vilket håll man än kommer sticker det dominerande askgrå tornet upp. Kyrkan ligger i Sverrarnas och Ynglingaätternas gamla landamären. Lika minnesrik som bygden är kyrkan, och den har blivit besjungen i dikt och omtalad i sägn. Torsten Fogelqvist den hängivne Älskaren av Ombergsbygden har i en av sina ståtligaste dikter skrivit:

-Askgrått står tornet i Heda.

Över den klagande flöjeln opp
trettondagsstjärnan rinner.

Templet av englars lovsång brinner.

Nu segrar alla trognas hopp.

Sågner, traditioner och historiska fakta bilda varp och väft i kyrkans historias gyllenduk, och forskaren har många gånger svårt att skilja i vad som är vad. Säkert är att kyrkan från början var lika mycket avsedd till försvar som till gudstjänst. Tornets äldsta del som kan dateras till slutet av 900 talet är sannolikt byggd på gamla offerkullen. Ursprungligen var själva helgedomen en tunnvälvd korskyrka med absider på korsarmarna. Men under 1100 och 1200 talen skedde en genomgripande förändring. Under 1100 talets förra hälft byggdes sålunda ett enskepigt långhus med absidförsedda korsarmar, och i stället för ett planerat centraltorn påbyggdes det ursprungliga. Tornet som är i fem våningar är byggt av ljus kalksten och utgör med sina lisenser, runbågsfris

och kolonetter ett av Sveriges vackraste romanska kyrktorn. I de två nedersta, älsta svdelningarna ser man skottgluggar, vilka minna om bistra tider. I tornkammaren har byggnästaren låtit hela sin rika fantasi och skicklighet komma till uttryck. Man skönjer tydligt att han påverkats av olika stilarter. En likhet föreligger med Lunds domkyrka, men man spårar också inflytande från Alvastra kloster. Troligen har väl lekbröder från nämnda kloster biträtt med kyrkobyggandet i Heda. På 1200 talet tillbyggdes ett nytt kor samt ett sidoskepp, vilket jämte huvudsköpet välvdes, och bär spår av inflytande från cistercienserklostren i Alvastra och Veta.

På 1800 talet var den gamla kyrkan vorden så skröplig att allmogen endast med risk för liv och lem kunde deltaga i gudstjänsterna. Röster höjdes inom församlingen att helt riva den gamla kyrkan och låta bygga en ny. Försynen höll dock sin skyddande hand över de gamla helgedomen och lät ej denna fromma önskan komma till fullbordan. Under en resa genom landet kom den kände konsthistorikern professor Brunius, Lund. Uppfylld av önskan att bevara den gamla kyrkan tillrådde han enträget församlingen att ej låta bygga en ny, utan i stället restaurera den gamla. Efter åtskilliga om och menn blev detta också församlingens beslut. En murmästare från Lund åtog sig uppdraget för en summa av 6000 rdr b:o jämte fri hantlangning. För restaureringsförelagets uppgörande erhöll professor C. G. Brunius 75 kr. Kyrkan avsynades på hösten 1858 och år 1862 blev den högtidligen återinvigd.

Hur än sena tidens barn ser på professor Brunius sätt att restaurera den gamla kyrkan, så må vi vara honom tacksam för att han räddade den från att raseras. Redan kyrkans yttre är ägnat att väcka intresse och detta stegas ytterligare när man träder in i den gamla helgedomen och beskådar den skulptur m.m. som är bevarad. I vapenhuset finnes bl. annat ett träumkrucifix som härstammar från 1400 eller möjligen 1500 talet. Detta konstverk som är värt en förnämligare plats är i stort behov av renovering. I vapenhuset finnes även en del skulpturer som tillhört

ett medeltida altarskåp och gjorts under medeltidens slut. Här finnes vidare en dopfunt och en vigvattenskål av sandsten. I vapenhusets vägg är inmurad en pampig gravsten över assesorn i KonglGöta hovrätt, Peder Eriksson från Ingvaldstorp, Rök. På gravstenen finnes det Örnflyktska vapnet, och som kuriosum kan nämnas att denne assesor var gift med Helena Örnflykt vilkens faders farfar var den bekante Arent Örnflykt so ville förråda Gustaf Vasa till danskarna. Som bekant förhindrades dett skändliga dåd av hans rådiga hustru Barbro Stigsdotter.

I kyrkan finnes även ett märkligt hammarband. Det är ornerat med drak-slingor, tyvärr kunna dessa ej ses mer än till en del. Om detta hammarband berättar ortssägnera att det skulle funnits intimrat i en urgammal byggnad i komministergården, -och härstamma från det gamla Torstemlet.

Träder man in i kyrkan fylles sinnet omedvetet av stilla ro och andakmen även av vördnad för vad vi från fädren ärvt. När S:ta Birgitta bodde i Alvastra gick hon hit upp till Heda för att förrätta sin andakt. Ett litet rum i tornkammaren kallas ännu Birgittas kammare och minner om forna tider.

Över de slitna gravhällarna på stora gången fram till altaret har lagts en röd matta som dämpar ljudet av stegen. I en murvinkel strax till vänster om altaret står den träskulptur som gjort Hedanamnet kän lång utanför landets gränser. Det är Madonnan eller Himladrottningen i Heda kyrka, till vilkens ära skalden Verner von Heidenstam skrivit den kända dikten:

-Åttahundra julenätter
såg jag tända sina ljus.
Barn hör vad jag förtäljer.
Konungar kysste min fot.
Glömd sitter jag i dammet.
Bed mig ej om vad du har kärt.
Gå förnekare.

Blott hos den som tror ske undren.

- - - -

Av de konstförståndiga har Himladrottningen ansetts tillkommen på slutet av 1100-talet eller början av 12-e århundradet. Lungt blickande och i upphöjt majestät sitter hon på sin tron och håller styv och värdig det lilla Jesusbarnet framför sig.

På samma kortvägg, fast i ett annat hörn, står ännu en madonnabild. Den är troligen från 1400 talet och bär ett drag av innerlighet och älskylighet. Här finnes även inom glas och ram de renoverade resterna av ett flerhundraårigt altarkläde.

Altarprydnaden består av en Kristusbild, modellerad i lera av artisten Hedasonen, Nyström. Såväl den gamla altartavlan, som var från katolska tiden, som den gamla predikstolen äro numera försvunna. Orgeln, som år 1860 inköptes från Mjölby, har en mycket vacker fasad vari olika stilarter sammankomponerats. De fem ljuskronorna som pryder kyrkan äro utan inskription. En trearmad ljusstake är skänkt av "manhafti" korporalen Jan Häf. I kyrkan finnes bevarade gravstenar över två av pastortets kyrkoherdar, Måns Svensson Hähl d. 1635 och Is. Svenonius Krusenius (även kallad Cresanius) d. 1667. Utanför kyrkan ligger två gravstenar med medeltida figurer inhuggna. På den ena märkes tydligt att den gamla inskriptionen är borthuggen och ersatt med ny. Man kan härav sluta sig till att den använts ytterligare en gång. Huvudbaner har förfunnits över majoren vid östg. reg. till häst Bartold Schulzendorff f. 1681 och ryttmästaren vid östg. kavalleri Gudmun Bruun d. 1696 och begravd i Bjälbo kyrka, samt ryttmästaren vid östg. kavalleri Johan Häff död och begravd i Heda 1735. Ätterna Bruun och Häffs vapen voro lika, de bar nämligen i skölden en ryttare med en pistol i handen, sittande till häst, och över hjälmen en arm med en pistol i handen. I vapenhuset finnes en piscinanich, eller uttömningskärl, som använts vid tvagning eller sköljning av nattvardskärnen. Det är ett förnämligt sydfranskt arbete med vacker, romansk reliefutsmyckning från , antagligen från

1100-talet

Inom parentes kan nämnas att motivet till ornamenteringen av den nya brudkronan, som skänkts till kyrkan, är hämtat från piscinanichen.

Kyrkans ringklockor, som förr hängde i den under senare delen av 1800 talet nedtagna klockstapeln, hänga nu i tornet. Å storklockan som omgöts år 1771 av Elias Fries i Jönköping, läses följande inskription:

"Vid Adolf Fredriks död min luta sorgligt ständes, Av häftig klagan med goda röst förskändes, Till Gustafs kröningsfest jag åter fick mitt ljus
Och fullgör nu mitt kall, Gör du ock så mot Gud; Så dör du till nytt liv och vinner visst den ära, Att uti evig fröjd få livsens krona bära
Den mindre klockan har en inskrift på latin som utvisar att den göts år 1679.

I kyrkans östra yttervägg äro inmurade två runstenar. På den ena läses "Torger reste detta minnesmärke efter Anund Kanp (kanp= mustasch) sin fader. Den andra berättar att "Holmsten reste denna sten och gjorde bro efter sin fader Myra som bodde i Iætunstapum (Jättingstad). Den gamla flera gånger ombyggda 1100 tals kyrkan, som en gång byggdes av munkar från Alvasgra kloster, har nu åter gnagits av tidens tand och är i stort behov av restaurering. Ett restaureringsförslag har även uppgjorts av arkitekt J. Dahl, Tranås, och detsamma vilas f. n. hos riksantikvarieämbetet för godkännande. De ledande krafterna inom den till satta restaureringskommittén äro pastoratets kyrkoherde Axel Sköld, Rök, och kantor Ingrid Ekman, Heda.

Vidare kan omtalas att på komministerboställets ägor finnes ett domarsäte (domarring) och att här Lysings äldsta kända tingsplats varit belägen. Tingsplatsen flyttades sedan till Hestholmen, men år 1600 omtalas Heda åter som tingställe.

Komministraturen i socknen är genom reglering indragen. En av senare tiders mera kända innehavare var komminister Svante Ekman, sedermera kyrkoherde i Risinge. Han utnämndes till komminister i Rök-Heda 1877 och var verksam inom församlingarna till år 1890. Under denna tid hade han förordnande att jämte egen tjänst uppehålla kyrkoherdeämbetet i V. Tollstad, Rök och Heda församlingar

Komminister Ekman var en man med stor intelligens och rik andlig begåvning. Ägande ett sympatiskt väsen och stor talemått, var han en gärna hörd predikant som verkade för ett sant kristligt liv. Under hans tid gick det fram en andlig väckelse, såväl här som i andra församlingar. Även tog han initiativet till den kyrkliga sällförening som ännu är verksam inom socknen.

Av personer födda i Heda, har två gjort sig särskilt bemärkta.

Samuel Johan Hedborn död 1849 som kyrkoherde i Askeryd, var grenadier-son från Kohlstaad, Heda. Modern var Ingeborg Johansdotter och fadern Kohberg, efter bynamnet Kohästad, där han var grenadier. Utgången från ett fattigt hem nödgades unge Samuel Johan att såsom privatlärare i andras hus bereda sig tillgångar för egna studier. Härigenom fördröjades dessa, så att han först vid 23 års ålder inskrevs som student i Uppsala, under det taga namnet Hedborn. Prästvigd 1809 tjänstgjorde han någon tid på stiftet, till dess vår store psalmsångare J.O. Wallin fäste sig vid Hedborns psalmer, som utkommo i tryck åren 1812-1813. På J.O. Wallins rekommendationer erhöll Hedborn skolläraryrke vid Svea Livgardes skola i Stockholm år 1813. Två år senare kallades han till hovpredikant och tjänstgjorde i tur och ordning som sådan tills han år 1828 utnämndes till kyrkoherde i Askeryd. Hedborn har gjort sig känd som en lyrisk skald av mindre vanlig begåvning, och hans dikter utmärka sig för en rörande enkelhet och en naturlig friskhet, som i mycket erinrar om folkvisan. Flera av hans psalmer voro intagna i den Wallinska psalmboken. Av dessa är nr. 3 "Höga majestät vi alla" kanske den mest kända.

Johan Hedenborg, naturforskare, var född i Heda den 21 okt. 1787. Även han var son till en grenadier. I likhet med Hedborn måste även Hedenborg i unga år kämpa med nöd och umbärande, till dess han kunde erövra sig ett namn som gjorde fäderneslandet och hembygden all ära. Sedan han år 1822 i Uppsala vunnit medicinska graden, utnämndes han år 1825 till läkare vid svenska beskickningen i Konstantinopel. Härifrån gjorde han till en början längre och kortare utflykter till Egypten, Cypern, Syrien

Mindre Asien och Palestina, samt återkom till Sverige år 1832. Efter endast några månaders hemnavaro, återvände han till de östra medelhavsländerna, vilka han under 12 års nästan oavbrutna resor genomkorsade i alla riktningar. På 1840 talet bosatte han sig på ön Rhodos och ägnade här sina forskningar åt öns äldsta historia, varjämte han även studerade öns geologi. Vid den hemska jordbävning som år 1856 hemsökte Rhodos, ödelades Hedenborgs hem, och vad som i övrig fanns kvar därav förstördes inom ett år av en krutexplosion. Uttröttad av alla dessa vedervärdigheter överflyttade han det följande året till Egypten. Men då både han och hans familj ledo av det osunda klimatet därstädes, beslöt han sig för att återvända till Rhodos. På överresan dit plundrades fartyget av dess turkiska besättning, varvid Hedenborg förlorade allt vad han hade med sig. Räddad av en turkisk kanonbåt, landsattes han med familj i Alexandria, varifrån han med paschans välvilja och hjälp överfördes till Rhodos. Ryktet om alla dessa olyckor uppväckte i hemlandet ett allmänt deltagande för den gamle vetenskapsmannen. Riksdagen beviljade ett anslag, vilket tillsammans med en landsinsamling lättade hans bekymmer under de följande åren. År 1861 besökte Hedenborg för sista gången sitt fosterland och utnämndes kort tid därefter till Svensk-Norsk konsul i Rhodos. Sedan ön år 1863 ånyo hemsökts av jordbävning flyttade Hedenborg till Italien och bosatte sig i Florens, där han avled den 21 aug. 1865. Under sina resor hopbrakte Hedenborg värdefulla samlingar av naturhistoriska och etnologiska föremål, vilka han hemskickade och skänkte till våra museer. Även genom reseskildringar och annan ligitatur har hans namn blivit känt.

Slutligen må i korthet erinras om en från St. Egebola i Heda utgången, och numera vitt utgrenad släkt, nämligen den Egerströmska. Enligt uppgif skall Egebola allt sedan folkungatiden varit i den Egerströmska släkten ägo. En av avkomlingarna överflyttade till Byssland, där han blev belönad med ärvligt adelskap, blev överstelöjtnant i kejsrerliga ryska hären och stor godsägare. En annan av den Egerströmska släkten reste till Austral

en och upplevde där märkliga öden.

14

Som tidigare nämnts bildare socknen eget skoldistrikt. Inom detsamma är två skolor verksamma; en vid kyrkan med B^I form om 6 klasser. Lärarpersonalen är här två folkskollärarinnor, en småskollärarinna och en manlig slöjdlärare i träslöjd för gossar. Vidare har socknen i kommunalförbund med Svanshals en skola vid Holmen. Skolformen är här B^I med två klasser och en folkskollärarinna som sköter undervisningen.

Det frivilliga studiearbetet bedrivs huvudsakligen i form av studiecirklar för medlemmar av S. L. S. S. L. U och A. B. F. Någon föreläsningssamfundning finnes ej. Men på olika initiativ hålles då och då föredrag i kyrkliga och kulturella ämnen. Närheten till större samhällen med dess rika tillgång till föreläsningar och andra bildningsmöjligheter har gjort att särskilda föreningar inom socknen ej kommit till stånd.

Samma synpunkt gäller även nöjeslivet. Inom socknen finnes ej någon festplats, biograf eller dylikt.

En kyrkokör under församlingens kantor är verksam. Däremot saknas orkester och musikförening. Man kan därför ej säga att sång och musikaliska inslag saknas. Församlingens kantor med hjälp av lärarkolleger och kyrkkören gör på detta område värdefulla insatser.

Sockenborna äro ganska allmänt anslutna till Ödeshögskretsen av Röda Korset och Föreningen Östergötlands Barn, Lysingsavdelningen. Även finnes en Hemvärnsförening, vilken dock är mindre livaktig. Till sociala föreningar måste även på goda grunder räknas de inom socknen verksamma syföreningarna. Av dessa har den kyrkliga bestått i över 50 år, vidare finnes Diakonikretsens syförening vilken bl. annat bidrager med fria förbandsartiklar samt till läkarundersökning av skolbarn. Svenstorps och Heda missionsförsamlingar ha även livaktiga syföreningar och inom dessa äro junior och ungdomsföreningar verksamma.

Ekonomiska föreningar enbart verksamma inom socknen saknas. Däremot äro de flesta jordbrukarna anslutna till Östergötlands Andelsslakteriförening och Östgöta Lentmännens Centralförening. I fråga om andelsteckning av bruksdelar äro 99 % av jordbrukarna anslutna till R. L. F.

De flesta jordbrukarna tillhöra även hingst, tjur och kontrollföre- 15
ningar.

En idrottsförening med enbart fotboll på programmet för en tynade till
varo.

Kommunalstämman som tidigare varit socknens beslutande organ, ersattes
år 1932 av kommunalfullmäktige. Antalet ledamöter bestämdes från början
till 20 st. Partistyrkeförhållandet vid valet 1942 var höger 3, bondefö-
bundet 7, socialdemokrater 8 och frisinnade 2. Ordförande i kommunalfu-
llmäktige allt ifrån dess införande och till år 1946 har varit dis-
ponent Herman Tretow som då avgick på grund av avflyttning. Intill ny-
valet 1947 tjänstgör v. ordf. Sven Johansson.

I kommunalnämnden är hemmansägaren Harald Bengtsson, Tuna ordf. och i
fattigvårdsstyrelse och barnavårdsnämnderna lantbr. Sven Johansson,
Tjugby. Den kommunala utdebiteringen för år 1946 är kr. 7:10 och antal
skattekronor 5300.

Kyrkostyrelsen utövas av kyrkoråd och kyrkostämma, samt i större samma-
hang av pastoreatskyrkoråd och pastoratsstämma. Ordf. i kyrko och skol-
råd är kyrkoherde Axel Sköld, Rö. I kyrkstämman är hemmansägaren Harald
Bengtsson ordf. och i pastoratsstämman pastor J. Erre V. Tollstad.

Socknen genomskäres av landsvägen Hejlabacke-Omberg, varifrån vid Heda
kyrka utgår en bygdeväg till Åby västergård där anslutning vinnes till
huvudvägen Stockholm-Malmö. Närmaste båtförbindelse är ångbåtslinjen
Hjo-Hästholmen. Sedan år 1910 genomlöpes socknen av Mjölby-Hästholmens
järnväg (numera införlivad med S. J.) med järnvägs och poststation i
Hedaslätt. Härifrån utgår lantbrevbäring alla vardagar. Egen telefonsta-
tion finnes med c:a 90 abonnenter, samt är här även telegraminlämning.
Ur allmän turistsynpunkt äger socknen ej mer än en sevärdhetnämligen
dess 1100 tals kyrka. Här uppe från kyrkbacken har dock turisten en
synnerligen vacker utsikt bortöver sjön Tåkern, ned mot sjön Vättern
och den omgivande slättbygden. Tusentals turister färdas årligen denna
väg fram, från och till Omberg och Alvastra.

Tillsammans med Västra Tollstad och Rök bildar socknen ett polis-

distrikt. med fjärdingsman G. Bolling som innehavare av polis och fjärdingsmannatjänsterna. Poilisdistriktet tillhör Ödeshögs landsfiskalsdistrikt. Landsfiskal är Eric Holmstedt.

Heda tillhör Ödeshögs provinsialläkardistrikt, tjänstgörande provinsialläkare är dr. H. Wikberg, bosatt i Ödeshög. I Heda kyrkby är distriktssköterskan syster Gudrun Pehrsson stationerad. Närmaste lasarett är Vadstena.

Någon barnmorska finnes ej numera, utan äro barnaföderskorna hänvisade till Vadstena lassarettens B.B.-avdelning, eller till Barnbördshuset i Motala. Barnavårdsstationen är förlagt till Ödeshög, med filial i Bök och utövas barnavårdstillsynen av distriktssköterskan G. Pehrsson.

Som tidigare framhållits är socknen en utpräglad jordbruksbygd. Jordens bördighet i förening med dess höga kultur gör att den lämnar god avkastning. Någon arbetslöshet är ej att befara, tvärtom gör sig bristen på jordbruksarbetare och kreatursskötare alltmer kännbar. Detta har i sin tur framtvingat långt gående mekanisering, såsom traktorsdrift, mjölkmaskinsanläggningar m.m. De senaste åren har rått en livlig byggnadsverksamhet. Sålunda har en del villor och ekonomibyggnader uppförts, samt omändringar och reparationer utförts.

Tjugby, Heda den 29 maj 1946.

Arvid Larsson, -Brunnsgård.